

اثرات پراکندگی و خرد شدن اراضی کشاورزی بر اقتصاد روستایی مورد: دهستان کیار شرقی در استان چهارمحال و بختیاری

پژمان رضایی*، عضو هیأت علمی دانشگاه یزد، یزد، ایران.
نسرین قهرمانی، کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه تهران، تهران، ایران.

دریافت مقاله: ۱۳۹۴/۵/۲۴ پذیرش نهایی: ۱۳۹۵/۳/۸

چکیده

از جمله موارد قابل توجه در توسعه جوامع روستایی، اقتصاد روستایی است که در بسیاری از روستاهای کشور وابسته به بخش کشاورزی است. بخش کشاورزی به عنوان رکن اساسی اقتصاد مناطق روستایی، مهم‌ترین نقش در اشتغال و درآمد روستایی بر عهده داشته است. در سال‌های اخیر کشاورزی به لحاظ اقتصادی رقابت-پذیری خود را از دست داده است. رکود اقتصاد کشاورزی دلایل متعددی می‌تواند داشته باشد که یکی از مهم‌ترین دلایل آن، خرد و پراکنده بودن اراضی کشاورزی است. در این زمینه دهستان کیار شرقی از توابع استان چهارمحال و بختیاری انتخاب گردید و از بین ۹۶۲ بهره‌بردار کشاورز دهستان، ۲۷۵ نمونه پرسشنامه تکمیل گردید. روش این تحقیق توصیفی - تحلیلی و آزمون‌های مورد توجه همبستگی پیرسون، اسپیرمن و تحلیل واریانس است. نتایج نشان دهنده بالا بودن همبستگی مستقیم بین سرانه اراضی کشاورزی و افزایش درآمد و همبستگی معکوس بین خرد و پراکنده بودن اراضی و درآمد بهره‌برداران است. متوسط سرانه اراضی زراعی بهره‌برداران ۲/۳ هکتار و متوسط اراضی باغی ۰/۷۵ هکتار است که حاکی از خرد بودن اراضی کشاورزی محدوده مورد مطالعه است. همچنین اراضی زراعی بهره‌برداران به طور متوسط در چهار نقطه و اراضی باغی در دو نقطه استقرار داشته‌اند که حاکی از پراکندگی اراضی کشاورزی بهره‌برداران است. بهره‌برداران به آینده کشاورزی محدوده مورد مطالعه خوشبینی چندانی ندارند و خرد و پراکنده بودن اراضی کشاورزی و در نتیجه راندمان پایین محصولات را به عنوان یکی از مهم‌ترین دلایل عدم فعالیت جوانان در بخش کشاورزی و مهاجرت آنها از مناطق روستایی قلمداد می‌کنند. با توجه به این مبحث برنامه‌ریزی برای یکپارچه‌سازی اراضی و رقابتی نمودن کشاورزی تا حد قابل توجهی می‌تواند رونق اقتصادی را به روستاهای محدوده مورد مطالعه بازگرداند.

واژگان کلیدی: اقتصاد روستایی، خرد و پراکنده بودن اراضی کشاورزی، دهستان کیار شرقی.

(۱) مقدمه

یکی از موانع اصلی توسعه کشاورزی، کوچک بودن و پراکندگی اراضی است که موجب تولید سنتی محصولات کشاورزی و عدم امکان استفاده بهینه از فن‌آوری و امکانات نوین می‌شود (پورمرعشی، ۱۳۷۵: ۵۸). همچنین قطعه قطعه بودن اراضی کشاورزی یکی از دلایل اصلی پایین بودن سطح بهره‌وری و سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی است (شهابی نژاد و همکاران، ۱۳۹۴: ۸). پراکندگی و کوچکی اراضی کشاورزی، ویژه ایران یا کشورهای جهان سوم نیست، بلکه تمام کشورهای مختلف جهان، حتی کشورهای پیشرفته و توسعه یافته نیز با آن مواجه‌اند و امروزه به یکی از موانع اصلی توسعه کشاورزی جهان تبدیل شده است. حدود ۸۰ درصد از اراضی کشاورزی در دنیا به صورت خرد و پراکنده هستند (حقیقت و همکاران، ۱۳۹۴: ۲۲). در ایران، تولید مستقل دهقانی رایج‌ترین نظام بهره‌برداری کشاورزی است که این واحدها در بسیاری از مناطق کشور پایه تولید کشاورزی هستند (پوررمضان و اکبری، ۱۳۹۳: ۴۸) این نوع بهره‌برداری کشاورزی به طور عمده واحدهای خرد و دهقانی زیر ۱۰ هکتار را شامل می‌شود.

بر اساس اطلاعات سرشماری کشاورزی در سال ۱۳۸۲، از مجموع بهره‌برداری‌های کشاورزی کشور، ۳۴.۶ درصد کمتر از یک هکتار، ۳۷.۹ درصد ۱ تا کمتر از ۵ هکتار، ۲۲/۳ درصد ۵ تا کمتر از ۲۰ هکتار، ۳/۹ درصد ۲۰ تا کمتر از ۵۰ هکتار و ۱/۳ درصد ۵۰ هکتار و بیشتر بوده است (سالنامه آماري کشور، ۱۳۹۲). نتایج سرشماری کشاورزی ۱۳۹۲ نیز همین وضعیت را نشان می‌دهد. در این دوره سهم بهره‌برداری‌های کمتر از ۱ هکتار ۳۶/۹ درصد، بهره‌برداری‌های ۱ تا کمتر از ۵ هکتار ۳۸ درصد، بهره‌برداری‌های ۵ تا کمتر از ۲۰ هکتار ۲۰/۳ درصد، بهره‌برداری‌های ۲۰ تا کمتر از ۵۰ هکتار ۳/۸ درصد و بهره‌برداری‌های ۵۰ هکتار به بالا ۱ درصد کل بهره‌برداری‌ها را به خود اختصاص داده‌اند (مرکز آمار ایران، نتایج سرشماری کشاورزی، ۱۳۹۲).

با توجه به این ارقام، سهم قابل توجهی از کل بهره‌برداری‌های کشاورزی کشور ۵ هکتار و کمتر بوده است که نشان دهنده غلبه مطلق بهره‌برداری‌های خرد و به‌ویژه پراکنده در کشور است در صورتی که بهره‌برداری‌های ۵ تا ۱۰ هکتار را نیز به درصد‌های فوق اضافه نماییم، سهم واحدهای خرد به بیش از ۸۵ درصد کل بهره‌برداری‌ها خواهد رسید. این نوع واحدها به اندازه‌ای کوچک‌اند که بهره‌برداری اقتصادی از آنها امکان‌پذیر نیست و پس‌انداز، سرمایه‌گذاری و انتقال فناوری‌های نوین را با محدودیت‌های مالی و فنی مواجه می‌کند. در نتیجه، افزایش بازدهی تولید و بهبود درآمد زارعان نیز با چالش‌های اساسی روبه‌رو می‌شود (Haghighat, 2012).

اجرای قانون اصلاحات اراضی در قبل از پیروزی انقلاب اسلامی یکی از عوامل مهم خردشدن اراضی کشاورزی بوده است اما مهم‌ترین عامل کوچک شدن زمین‌های کشاورزی در چند دهه اخیر، قوانین

مربوط به ارث است و به همین دلیل، سالانه هزاران هکتار از اراضی کشاورزی کوچک و کوچک‌تر می‌شود. امروزه در بسیاری از کشورها، با وضع قوانین شفاف برای جلوگیری از تغییر کاربری و اجرای سخت‌گیرانه این قوانین، از زمین‌های کشاورزی، باغ‌ها، مراتع و سایر منابع طبیعی محافظت و مراقبت شده و همچنین با اتخاذ شیوه‌های تشویقی و بازدارنده مالکین را به استفاده از این قوانین تشویق می‌نمایند.

گرچه معضل خرد شدن اراضی کشاورزی در طی چند دهه گذشته، دغدغه مسئولین بخش کشاورزی کشور بوده و طی این مدت قوانینی تنظیم و تصویب گردیده، ولی تاکنون به نتیجه مطلوب نرسیده است. دهستان کیار شرقی از توابع استان چهارمحال و بختیاری مانند سایر مناطق روستایی کشور از این تغییرات مصون نمانده است و در طول چند دهه اخیر، اجرای اصلاحات ارضی و قانون ارث آسیب‌های جدی به کشاورزی روستاهای این دهستان وارد نموده است و نتیجه آن پایین آمدن راندمان محصول، عدم تمایل جوانان به فعالیت در این بخش و در نهایت ضعیف شدن بخش کشاورزی نسبت به سایر بخش‌های اقتصادی در روستا بوده است. از این رو تلاش شده است تا به بررسی و تحلیل تأثیرات پراکندگی و خرد شدن اراضی کشاورزی بر اقتصاد روستایی در دهستان یاد شده، پرداخته شود.

۲) مبانی نظری

اساساً حوزه‌های روستایی به عنوان قاعده نظام سکونت و فعالیت ملی، نقش اساسی در توسعه ملی ایفا می‌کند، چرا که توسعه پایدار سرزمین در گرو پایداری نظام روستایی به عنوان زیر نظام تشکیل دهنده ساختار سرزمین است و پایداری فضاهای روستایی در ابعاد مختلف می‌تواند نقش مؤثری در توسعه ملی و منطقه‌ای داشته باشد. حال اگر به دلایلی در روند پیشرفت و توسعه فضاهای روستایی وقفه‌ای ایجاد شود، به گونه‌ای که نظام روستایی قادر به ایفای نقش سازنده خویش در نظام ملی و سرزمینی نباشد، در آن صورت آثار و پیامدهای مسائل روستایی در حوزه‌های شهری و در نهایت در کلیت سرزمین گسترش می‌یابد (رضوانی، ۱۳۸۳: ۲۱). با توجه به این، اگر قرار است توسعه‌ای انجام گیرد و خود مستمر باشد، باید به طور اعم از مناطق روستایی و به طور اخص از بخش کشاورزی آغاز شود (آسایش، ۱۳۹۰: ۳).

توسعه روستایی را باید در یک سیستم مشاهده کرد که در متغیرهایی چون سیاست‌ها و راهبردهای دولت، سازمان‌های دولتی، محلی، روستایی و بخش‌های مختلف روستایی از جمله کشاورزی دارای ارتباط و تأثیر متقابل است. وابستگی روستاییان به کشاورزی و فرآورده‌های آن، لزوم توجه به توسعه کشاورزی را به عنوان یکی از ابزارهای دستیابی به توسعه روستایی ضروری می‌گرداند. در این راستا، نظام‌های بهره‌برداری کشاورزی، هسته مرکزی و عامل بلافصل تولید کشاورزی هستند. به طوری که می‌توان گفت

مسائل نظام کشاورزی در هر جامعه، اساسی‌ترین و عمده‌ترین مسائل بخش کشاورزی آن جامعه را تشکیل می‌دهد (مطیعی‌لنگرودی، ۱۳۷۳: ۵۴۰).

کشاورزی مهم‌ترین فعالیت اقتصادی در اغلب روستاها است. از آنجا که هدف غایی علم اقتصاد تأمین مواد غذایی و رفاه عمومی مردم تلقی شود، بنابراین بررسی وضعیت و چگونگی انجام فعالیت‌های کشاورزی در اقتصاد روستایی اهمیت بسیاری دارد (بوذرجمهری و انزایی، ۱۳۹۳: ۱۵۳). اصولاً سرعت گرفتن روند توسعه کشاورزی از جمله راه‌های اساسی کاهش نابرابری سطوح درآمدی بین مناطق شهری و روستایی به شمار می‌آید. نزدیک به ۷۰ درصد از جمعیت جهان در کشورهای در حال توسعه آسیا، آفریقا و آمریکای لاتین زندگی می‌کنند که تولیدات غذایی این کشورها تنها ۴۵ درصد مواد غذایی تولید شده در جهان است. از این رو، برای مقابله با گرسنگی و تأمین امنیت غذایی، توسعه بخش کشاورزی و روستایی ضروری است (اسعدی خوب و ابراهیمی، ۱۳۹۳: ۶۰).

در کشور ایران نیز نواحی روستایی مهم‌ترین نقش را در تولید محصولات کشاورزی دارد و بیش از ۸۵/۹ درصد از سطوح زیر کشت آبی، ۸۴/۹ درصد سطوح زیر کشت دیم و ۷۸/۱ درصد باغات و قلمستان‌های کشور مربوط به بهره‌برداری‌های کشاورزی است. همچنین ۸۲ درصد بز و بزغاله، ۸۴/۲ درصد از گوسفند و بره و نیز ۹۰ درصد گاو و گاومیش موجود کشور در نواحی روستایی تمرکز یافته است و این ارقام جایگاه مهم جامعه روستایی در تولید محصولات کشاورزی را به خوبی نشان می‌دهد (رضوانی، ۱۳۸۳: ۳ و ۴).

در مجموع بخش کشاورزی در اقتصاد ایران نقشی حیاتی دارد؛ زیرا ۱۱/۴ درصد تولید ناخالص ملی، ۲۲ درصد اشتغال و ۲۵ درصد صادرات غیر نفتی را پوشش می‌دهد (پورسینا، ۱۳۸۸). همچنین ۷۵ تا ۸۰ درصد نیازهای غذایی و به طور غیر مستقیم بین ۲۵ تا ۳۰ درصد ارزش کالاهای صنعتی و بین ۲۰ تا ۲۵ درصد ارزش بخش خدمات از طریق بخش کشاورزی ایجاد می‌شود (رضوانی، ۱۳۸۳: ۵ و ۶). بر اساس سند چشم انداز بیست ساله کشور، هر سال می‌بایست ۱۰ درصد از اتکاء به نفت کاهش یابد و تا سال ۱۳۸۸، بودجه جاری از نفت برداشته می‌شد. در سال‌های گذشته این روند اجرا نشده و در بعضی از سال‌ها اتکاء به نفت بیشتر نیز شده است. برخورداری از درآمدهای نفتی باعث شده که علی‌رغم تأکیدهای به عمل آمده در برنامه‌های توسعه بر ضرورت خودکفایی و افزایش ضریب امنیت غذایی، عملاً در این مسیر حرکت واقعی صورت نگیرد. به طوری که تراز تجاری محصولات کشاورزی از سال ۱۹۶۱ تا سال ۲۰۱۲ همواره منفی شده است که اصلی‌ترین دلیل این معضل، کم توجهی به بخش کشاورزی و مشکلات موجود در این بخش است (محمدزاده لاریجانی و غلامی، ۱۳۹۳: ۸۹۴).

پراکندگی و قطعه قطعه بودن اراضی کشاورزی یکی از موانع جدی توسعه کشاورزی محسوب می‌شود، به طوری که کوچکی و پراکندگی اراضی مانعی در استفاده بهینه از آب، زمین، نیروی انسانی، مکانیزاسیون و دیگر عوامل مؤثر در تولید کشاورزی است (حقیقت و همکاران، ۱۳۹۴: ۲۱). بر این اساس، برنامه‌ریزی کاربردی برای رفع مشکل پراکندگی و خرد بودن اراضی کشاورزی کشور از الزامات اساسی توسعه ملی و توسعه روستایی است (میرزایی و همکاران، ۱۳۹۴: ۳۳۸). تحقق توسعه پایدار در سطح ملی و توسعه یکپارچه روستایی در سطح محلی و ارتباط متقابل این دو در کشور زمانی میسر است که یکپارچه‌سازی اراضی زراعی با نگرش سیستمی و فرآیندی در مطالعات، برنامه‌ریزی‌ها، تصمیم‌گیری‌ها و اقدامات عملی مورد توجه قرار داده شود (رکن الدین افتخاری، ۱۳۸۲).

یکپارچه‌سازی اراضی ابزاری بسیار مهم در راهبردها و طرح‌های توسعه روستایی است (Miranda et al, 2006) به گونه‌ای که کیفیت زندگی روستاییان را از طریق بهبود مدیریت منابع طبیعی و حفاظت از محیط زیست، ارائه خدمات و زیرساخت‌ها، خلق فرصت‌های شغلی و بهبود شرایط در روستاها ارتقاء می‌دهد (FAO, 2003). امروزه، یکپارچه‌سازی اراضی برای اطمینان از حیات اقتصادی نواحی روستایی، تسهیل مدیریت زیست محیطی، کنترل فرسایش در نواحی روستایی ضروری است (Sklenicka, 2006). سیاست یکپارچه سازی اراضی نوعی تجدید تخصیص بهینه عوامل تولید بر پایه آب و خاک از طریق گروه‌بندی مجدد قطعات اراضی یا تجمیع آنها به همراه فرآیند انتقال مالکیت اراضی در راستای بهبود ساختار مالکیت اراضی است و تلاش می‌کند تا زمینه را برای بهره‌وری ساختارهای جدید و استفاده از فن‌آوری‌های مدرن ممکن سازد. بنابراین، افزایش اندازه قطعات و کاهش تعداد آنها موجه‌ترین دلیل برای سودمندی برنامه‌های یکپارچه‌سازی اراضی است (عینالی، ۱۳۹۳: ۶۴).

سیاست‌گذاران بخش کشاورزی کشورهای مختلف، چهار نوع رهیافت در ارتباط با یکپارچه‌سازی اراضی را مورد توجه قرار داده‌اند که عبارتند از: الف) رهیافت جامع: تخصیص مجدد یا مبادله قطعات زراعی با دامنه‌ای گسترده از فعالیت‌های نوسازی و زیرساخت‌های اجتماعی؛ ب) ساده: تخصیص مجدد یا مبادله قطعات زراعی با دامنه‌ای از فعالیت‌های نوسازی و ارائه تسهیلات جزئی؛ ج) داوطلبانه: تخصیص مجدد یا مبادله قطعات زراعی بر اساس مشارکت داوطلبان؛ د) انفرادی: تخصیص مجدد یا مبادله قطعات زراعی به صورت غیررسمی و انفرادی و عدم دخالت دولت (F.A.O, 2003).

برنامه‌های یکپارچه‌سازی اراضی زراعی در کشورهای اروپایی با روش‌های مختلف از سده شانزدهم شروع شد و از دهه ۱۹۸۰ به بعد با مطرح شدن تفکر توسعه پایدار عوامل اجتماعی، اقتصادی و زیست محیطی به عنوان متغیرهای توسعه به اهداف افزایش تولید اضافه گردید و به عنوان ابزاری برای توسعه روستایی به ویژه کارآفرینی در زمینه کشاورزی مورد توجه قرار گرفت (Xiaokun et al, 2008: 41).

ایران نیز سه رویکرد مفهومی به یکپارچه سازی اراضی وجود دارد که عبارتند از: الف) یکپارچه سازی کلی قطعات (تعویض اراضی مالکان و یا انتقال آنها به یک یا چند نقطه)؛ ب) یکپارچه سازی کل اراضی زیرکشت (اراضی زیرکشت یک محصول از سایر مزارع)؛ ج) یکپارچه سازی اراضی (تخصیص مجدد کلیه اراضی کشاورزی و تشکیل مزارع بزرگتر) (عینالی و همکاران، ۱۳۹۲: ۵۶).

در ایران تلاش در جهت جلوگیری و رفع معضل پراکندگی اراضی به سال‌های پایانی اصلاحات ارضی در قبل از انقلاب بر می‌گردد. در آن مقطع تشکیل واحدهای بهره‌برداری حقوقی، همچون شرکت‌های سهامی زراعی، کشت و صنعت‌ها و شرکت‌های تعاونی تولید در دستور کار قرار گرفت. این الگوها در نهایت به دلیل مشکلات عمدتاً اجتماعی نتوانستند به اهداف از پیش تعیین شده خود دست یابند (علی بیگی و قمبرعلی، ۱۳۹۳: ۷۶).

بعد از انقلاب با تصویب لایحه واگذاری اراضی مصوب شورای انقلاب به وسیله هیأت‌های هفت نفره این تفکر دوباره به صورت جدی دنبال شد و امروزه نیز کوشش سیاست‌گذاران بخش کشاورزی در راستای تشویق کشاورزان به یکپارچه‌سازی در قالب تعاونی‌های تولید همچنان ادامه دارد (عباسی و همکاران، ۱۳۹۳: ۱۴۴). در این زمینه مشکلات اساسی وجود دارد و برنامه‌ریزی در خصوص جلوگیری از خرد شدن اراضی و سیاست یکپارچه سازی اراضی را با چالش‌های اساسی روبرو ساخته است.

در ارتباط با نقش کشاورزی در توسعه روستایی تا کنون منابع متعددی اعم از کتاب و مقالات مختلف به چاپ رسیده است. همچنین در خصوص خرد شدن اراضی کشاورزی و تأثیرات آن بر توسعه روستایی منابع مختلفی اسامی از مهم‌ترین آنها در قالب جدول شماره (۱) ارائه گردیده است.

جدول شماره (۱): مرور پیشینه تحقیق

نویسنده/نویسندگان	نتایج منبع
عبداللهی (۱۳۷۷)	نظام‌های دهقانی با اراضی زراعی پراکنده و خرد پایین‌ترین راندمان محصولات را در مقایسه با سایر نظام‌های بهره‌برداری دارند و نیاز به اصلاح بنیادی دارند.
سانگ و همکاران (۱۹۹۲)	پایین بودن سطح زیر کشت محصولات و بهره‌برداری‌های خرد در مناطق مختلف ویتنام، باعث کاهش درآمد و ریسک بیشتر و در نتیجه پایین آمدن بهره‌وری شده است.
نوری (۱۳۸۳)	در بین عوامل مهم کشاورزی تأثیرگذار در توسعه روستایی، سرانه بالای زمین مهم‌ترین عامل تأثیرگذار بر افزایش درآمد و توجیه اقتصادی کشاورزی است و زمینه علمی شدن کشاورزی را فراهم می‌کند و مهم‌ترین نقش را در توسعه روستایی بر عهده دارد.
اشرفی و همکاران (۱۳۸۷)	بررسی وضعیت معیشت دهقانی ایران و مقایسه بهره‌برداری‌های کشاورزی کشور با برخی کشورهای جهان و بررسی مسائل و تنگناهای پیش‌رو
تقوایی (۱۳۷۶)	بررسی تأثیرات اصلاحات ارضی بر خرد شدن اراضی زراعی و بررسی راهکارهای لازم برای یکپارچه سازی اراضی کشاورزی
زرنگار و دهقانی (۱۳۹۲)	بررسی چالش‌های بهره‌برداری‌های خرد کشاورزی ارائه برخی راهکارها جهت برون‌رفت از وضع موجود.
قنبری و برقی (۱۳۸۹)	بررسی تعاونی‌های مشاع برای جلوگیری از خرد شدن اراضی کشاورزی و ارزیابی عملکرد این تعاونی‌ها که در بسیاری از موارد با توفیق چندانی روبرو نبوده‌اند.
یاسوری و همکاران (۱۳۸۶)	در روستاهایی که یکپارچه‌سازی انجام شده این امر منجر به بهبود فن‌آوری، مدیریت مزرعه، صرفه جویی در مصرف آب و ایجاد رضایت‌مندی بهره‌برداران شده است.
توکلی و اکبری فرد (۱۳۸۲)	تولید، سطح زیر کشت، تولید نیروی کار و کشت تولیدی آن در مزارع یکپارچه شده افزایش یافته است.

۳) روش تحقیق

این تحقیق توصیفی - تحلیلی و از نوع تحقیقات کاربردی است و هدف آن شناسایی تأثیر خرد و پراکنده شدن اراضی کشاورزی بر رکود اقتصاد روستاهای دهستان کیار شرقی بوده است. جامعه آماری تحقیق، کلیه بهره برداران کشاورزی روستاهای دهستان کیار شرقی است که ۹۶۲ بهره بردار را دربر می-گیرد. جهت نمونه گیری از جامعه آماری ابتدا با استفاده از فرمول کوکران تعداد نمونه‌های تحقیق که شامل ۲۷۵ نمونه می‌شود، مشخص شد و سپس سهم هر کدام از روستاها (با توجه به سهم آنها از کل بهره‌برداران) مشخص و در نهایت به صورت تصادفی ساده نسبت به تکمیل پرسشنامه‌ها اقدام شد. برای تحلیل اطلاعات جمع‌آوری شده متناسب با نوع متغیرها، تحلیل‌های آماری در محیط SPSS صورت گرفت. برای همبستگی متغیرهای نسبی/فاصله ای - نسبی/فاصله‌ای از آزمون همبستگی پیرسون، برای همبستگی متغیرهای ترتیبی- نسبی و ترتیبی - ترتیبی از آزمون اسپیرمن، برای مقایسه میانگین متغیرهای نسبی بین روستاهای دهستان از تحلیل واریانس (ANOVA) استفاده شده است. همچنین با توجه به عدم برابری تعداد نمونه‌های روستاهای مورد مطالعه، از آزمون تعقیبی شفه (scheffe) جهت بررسی جفتی روستاهای مورد مطالعه و مشخص نمودن معنی داری میانگین‌های روستاها بهره گرفته شده است. پایایی ابزار تحقیق نیز بر اساس ضریب آلفای کرونباخ ۰/۷۳۷ محاسبه شده است.

دهستان کیار شرقی در استان چهارمحال و بختیاری، شهرستان کیار و بخش مرکزی قرار گرفته است. مرکز این دهستان روستای دزک است. بر اساس نتایج سرشماری سال ۱۳۸۵، تعداد جمعیت این دهستان بالغ بر ۸۵۴۰ نفر در قالب ۲۰۴۱ خانوار بوده (مرکز آمار ایران، نتایج سرشماری ۱۳۸۵) که در سال ۱۳۹۰ به ۸۳۵۶ نفر (۲۳۵۳ خانوار) رسیده است (مرکز آمار ایران، نتایج سرشماری ۱۳۹۰). میزان با سوادی دهستان ۸۴ درصد بوده که این نسبت برای مردان ۸۹ درصد و برای زنان ۷۹ درصد است. از کل جمعیت دهستان ۸۶ درصد ۱۰ ساله و بیشتر است. از مجموع جمعیت ۱۰ ساله و بیشتر دهستان ۴۳.۵ درصد فعال اقتصادی و ۵۶.۵ درصد جمعیت فعال غیر اقتصادی است. نسبت اشتغال و بیکاری دهستان نیز به ترتیب ۷۸ درصد شاغل و ۲۲ درصد بیکار بوده است (مرکز آمار ایران، نتایج سرشماری سال ۱۳۸۵). با توجه به این ارقام، نرخ رشد جمعیت دهستان در دوره پنج ساله ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۰ بالغ بر ۰.۴۳- درصد بوده است. همچنین بررسی وضعیت ابعاد خانوار نشان دهنده کوچک شدن ابعاد خانوار در آخرین دوره سرشماری است. (بعد خانوار در سال ۱۳۸۵ برابر با ۴/۲ نفر و در سال ۱۳۹۰ برابر با ۳/۶ نفر بوده است)

۴) یافته‌های تحقیق

تعداد کل بهره‌برداران کشاورزی دهستان کیار شرقی بالغ بر ۹۶۲ بهره‌بردار بوده است. برای تعیین تعداد نمونه‌های هر روستا، پس از تعیین حجم کل نمونه‌ها، ابتدا به صورت نمونه‌گیری طبقه‌بندی شده، سهم هر روستا از کل پرسشنامه‌ها مشخص گردید (دزک : ۱۰۴، سرتشنیز : ۹۸، قلعه سلیم ۱۷، گشنیزجان ۳۱ و موسی آباد ۲۵ پرسشنامه) و پس از آن پرسشنامه‌های روستا به صورت تصادفی ساده در بین بهره‌برداران کشاورزی تکمیل گردید. لازم به ذکر است ۹ درصد پاسخ‌گویان بین ۲۰ تا ۳۰ سال، ۱۷ درصد بین ۳۰ تا ۴۰ سال، ۲۸ درصد بین ۴۰ تا ۵۰ سال و ۴۶ درصد ۵۰ ساله و بیشتر بوده‌اند. از مجموع پاسخ‌گویان ۳۷ درصد بی‌سواد و ۶۳ درصد با سواد بوده‌اند. از بین بهره‌برداران باسواد، ۸۱ درصد سواد در سطح ابتدایی و ۱۷ درصد راهنمایی و دبیرستان و ۲ درصد فوق دیپلم و بالاتر بوده‌اند که این ارقام بی‌سوادی و کم سوادی بالای بهره‌برداران کشاورزی دهستان را نشان می‌دهد.

بر اساس برداشت‌های انجام شده، مجموع اراضی زراعی بهره‌برداران مورد مطالعه بالغ بر ۶۳۰ هکتار بوده است که با توجه به تعداد بهره‌برداران، میانگین اراضی تحت اختیار هر بهره‌بردار ۲/۳ هکتار برآورد شده است. در میان بهره‌برداران ۶/۹ درصد دارای اراضی کمتر از یک هکتار، ۶۲/۵ درصد دارای اراضی بین ۱ تا کمتر از ۳ هکتار، ۲۵/۱ درصد دارای اراضی بین ۳ تا کمتر از ۵ هکتار و تنها ۵/۵ درصد دارای اراضی ۵ تا کمتر از ۱۰ هکتار بوده‌اند که این ارقام خرد بودن اراضی بهره‌برداران کشاورزی روستا را نشان می‌دهد.

مقایسه سرانه اراضی روستاهای مورد مطالعه نشان می‌دهد روستای قلعه سلیم با سرانه اراضی ۲/۸ هکتار بهترین وضعیت و روستای موسی آباد با ۱/۹ هکتار، پایین‌ترین سرانه اراضی را به خود اختصاص داده است. لازم به ذکر است واریانس پایین خرد بودن اراضی بین تمامی روستاهای مورد مطالعه، حاکی از شرایط نزدیک به هم روستاهای دهستان و خرد بودن اراضی در سطح دهستان است.

از نظر اراضی باغی نیز خرده مالکی مطلق حاکم است. مجموع اراضی باغی بهره‌برداران مورد مطالعه بالغ بر ۲۰۵ هکتار است و سرانه اراضی باغی این بهره‌برداران ۰/۷۵ هکتار بوده است. از مجموع بهره‌برداران دارای اراضی باغی ۳۸/۵ درصد سرانه اراضی کمتر از ۰/۵ هکتار، ۳۸/۹ درصد، ۰/۵ تا ۰/۹۹ هکتار و ۲۰/۴ درصد ۱ تا ۲/۹۹ هکتار و ۲/۲ درصد سرانه اراضی ۳ تا ۵ هکتار در اختیار داشته‌اند.

مقایسه سرانه باغی روستاهای مورد مطالعه نشان می‌دهد روستای دزک با سرانه باغی ۰/۹ هکتار بهترین وضعیت و روستای موسی‌آباد با ۰/۴ هکتار پایین‌ترین سرانه اراضی باغی را به خود اختصاص داده است. همچنین بیشترین اختلاف بین حداقل و حداکثر سرانه اراضی مربوط به روستای دزک با ۳/۴ هکتار و کمترین اختلاف مربوط به روستای قلعه سلیم با ۰/۶ هکتار بوده است.

علاوه بر خرد بودن اراضی زراعی، پراکندگی آن نیز از دیگر معضلات موجود کشاورزی دهستان کیار شرقی است. بر اساس اطلاعات به دست آمده، مجموع اراضی ۴۴/۴ درصد بهره برداران در ۵ نقطه و بیشتر، ۳۸/۹ درصد ۳ تا ۴ نقطه و تنها ۱۶/۷ درصد در ۱ تا ۲ نقطه قرار گرفته است و این وضعیت، مدیریت یکپارچه مزرعه و هرگونه برنامه‌ریزی برای مکانیزه کردن کشاورزی، آبیاری تحت فشار و سایر اقدامات توسعه‌ای را با مشکلات اساسی روبرو ساخته است. در ارتباط با اراضی باغی شرایط بهتر است و ۳۵ درصد بهره‌برداران اراضی باغی در ۱ نقطه، ۳۹/۳ درصد در ۲ نقطه و تنها ۲۵/۱ درصد در ۳ تا ۴ نقطه بوده است که این امر نیز عمدتاً ناشی از کوچک بودن مقیاس باغات خانوار است.

بررسی وضعیت روستاهای دهستان به صورت جداگانه نشان می‌دهد بیشترین پراکندگی اراضی زراعی مربوط به روستای دزک ۳/۴ نقطه و کمترین آن مربوط به روستای قلعه سلیم با ۳/۰۶ نقطه است. لازم به ذکر است واریانس پایین مربوط به پراکندگی اراضی زراعی، نشان دهنده نزدیک بودن شرایط همه روستاها به هم و قالب بودن پراکندگی اراضی زراعی در دهستان کیار است.

از جمله نکات قابل توجه در نظام زمین‌داری دهستان کیار شرقی، نحوه تملک اراضی کشاورزی است. بر اساس برداشت‌های صورت گرفته، از مجموع پاسخگویان، حدود ۶/۹ درصد اراضی زراعی موجود را به طور کامل خریداری نموده‌اند، ۴۰/۴ درصد اراضی را به صورت کاملاً ارثی اراضی را به دست آورده‌اند و ۵۲/۷ درصد اذعان نموده‌اند تملک اراضی به صورت ارثی و خرید از دیگران به صورت توأم صورت گرفته است. همچنین بر اساس اذعان پاسخگویان، زمین ارثی تا قبل از تقسیم، گاه تا ۴ برابر وضع موجود بوده است که قانون ارث باعث خرد شدن اراضی و تقسیم آن بین ورثه شده است. با توجه به اینکه حدود ۴۶ درصد پاسخگویان ۵۰ ساله و بیشتر بوده‌اند و متوسط بعد خانوار حدود ۳/۵ نفر است، در مرحله بعدی تقسیم ارث، اراضی موجود ۲ تا ۳ برابر کوچکتر خواهد شد و شرایط سختی که از این نظر حاکم است در آینده به مراتب بدتر خواهد شد.

بررسی وضعیت درآمد بهره برداران کشاورزی دهستان کیار شرقی نشان دهنده پایین بودن میزان درآمد زراعت این بهره برداران است. بر اساس برداشت‌های صورت گرفته، ۲۷/۳ درصد از کل بهره برداران درآمد سالیانه کمتر از ۵۰ میلیون ریال، ۴۱/۵ درصد درآمد ۵۰ تا کمتر از ۱۰۰ میلیون ریال، ۲۸ درصد درآمد ۱۰۰ تا کمتر از ۲۰۰ میلیون ریال و تنها ۲/۷ درصد درآمد ۲۰۰ میلیون ریال به بالا داشته‌اند.

بررسی وضعیت روستاهای دهستان از نظر میزان درآمد زراعی نشان دهنده بهترین وضعیت به روستای قلعه سلیم با میانگین ۹۶/۸ میلیون ریال و بدترین وضعیت به روستای موسی آباد با ۶۴/۸ میلیون ریال است.

بنا به اطلاعات جدول شماره (۲)، سطح معنی‌داری میانگین درآمد روستاهای مختلف بر اساس تحلیل واریانس نشان دهنده معنی‌دار نبودن تفاوت‌ها است یا به عبارت دیگر، شرایط تقریباً یکسانی از نظر شرایط درآمدی بر روستاهای دهستان حاکم بوده است. بنا به نتایج جدول شماره (۳) هیچ کدام از روستاها تفاوت معناداری با روستای دیگر ندارند و در واقع شرایط یکسانی از نظر منابع درآمد زراعی بر روستاهای دهستان مورد مطالعه حاکم است.

جدول شماره (۲): تحلیل واریانس درآمد زراعی روستاهای دهستان کیار شرقی

معناداری	میانگین مربعات	درجه آزادی	مجموع مربعات	
۰/۲۷۶	۳۲۴۲/۶۶۹	۴	۱۲۹۷۰/۶۸	بین گروه‌ها
	۲۵۲۵/۱۱۲	۲۷۰	۶۸۱۷۸۰/۳	درون گروه‌ها
		۲۷۴	۶۹۴۷۵۱	مجموع

جدول شماره (۳): نتایج آزمون شفه در ارتباط با معنی‌داری درآمد زراعی بین روستاهای دهستان

۹۵٪فاصله اطمینان		معنا داری	خطای معیار	تفاوت میانگین (I-J)	(J) روستا	(I) روستا
محدوده بالا	محدوده پایین					
۵۵/۸۸۳۴	-۱۳/۹۶۱۴	۰/۴۸۵	۱۱/۲۵۹۲۶	۲۰/۹۶۱	آباد موسی	سرتشنیز
۳۸/۵۸۴	-۲۵/۶۵۰۱	۰/۹۸۳	۱۰/۳۵۴۷۹	۶/۴۶۶۹۴	گشنیزجان	
۲۹/۹۰۹۶	-۵۱/۹۸۹	۰/۹۵۱	۱۳/۲۰۲۳۷	-۱۱/۰۳۹۷۱	سلیم قلعه	
۲۷/۲۴۸	-۱۶/۶۳۶۵	۰/۹۶۷	۷/۰۷۴۳۵	۵/۳۰۵۵۷	دزک	
۱۳/۹۶۱۴	-۵۵/۸۸۳۴	۰/۴۸۵	۱۱/۲۵۹۲۶	-۲۰/۹۶۱	سرتشنیز	آباد موسی
۲۷/۴۰۲۵	-۵۶/۳۹۰۶	۰/۸۸۶	۱۳/۵۰۷۷۷	-۱۴/۴۹۴۰۶	گشنیزجان	
۱۶/۹۹۵۸	-۸۰/۹۹۷۳	۰/۳۹۴	۱۵/۷۹۶۸۵	-۳۲/۰۰۰۷۱	سلیم قلعه	
۱۹/۰۶۱۸	-۵۰/۳۷۲۳	۰/۷۴۴	۱۱/۱۹۳۰۵	-۱۵/۶۵۵۲۳	دزک	
۲۵/۶۵۰۱	-۳۸/۵۸۴	۰/۹۸۳	۱۰/۳۵۴۷۹	-۶/۴۶۶۹۴	سرتشنیز	گشنیزجان
۵۶/۳۹۰۶	-۲۷/۴۰۲۵	۰/۸۸۶	۱۳/۵۰۷۷۷	۱۴/۴۹۴۰۶	آباد موسی	
۲۹/۵۳۱۵	-۶۴/۵۴۴۸	۰/۸۵۶	۱۵/۱۶۵۴۶	-۱۷/۵۰۶۶۴	سلیم قلعه	
۳۰/۷۳۱۵	-۳۳/۰۵۴۸	۱	۱۰/۲۸۲۷۶	-۱/۱۶۱۱۷	دزک	
۵۱/۹۸۹	-۲۹/۹۰۹۶	۰/۹۵۱	۱۳/۲۰۲۳۷	۱۱/۰۳۹۷۱	سرتشنیز	سلیم قلعه
۸۰/۹۹۷۳	-۱۶/۹۹۵۸	۰/۳۹۴	۱۵/۷۹۶۸۵	۳۲/۰۰۰۷۱	آباد موسی	
۶۴/۵۴۴۸	-۲۹/۵۳۱۵	۰/۸۵۶	۱۵/۱۶۵۴۶	۱۷/۵۰۶۶۴	گشنیزجان	
۵۷/۱۱۹۸	-۲۴/۴۲۸۸	۰/۸۱۸	۱۳/۱۴۵۹۵	۱۶/۳۴۵۴۸	دزک	
۱۶/۶۳۶۵	-۲۷/۲۴۸	۰/۹۶۷	۷/۰۷۴۳۵	-۵/۳۰۵۵۷	سرتشنیز	دزک
۵۰/۳۷۲۳	-۱۹/۰۶۱۸	۰/۷۴۴	۱۱/۱۹۳۰۵	۱۵/۶۵۵۲۳	آباد موسی	
۳۳/۰۵۴۸	-۳۰/۷۳۲۵	۱	۱/۱۶۱۱۷	۱/۱۶۱۱۷	گشنیزجان	
۲۴/۴۲۸۸	-۵۷/۱۱۹۸	۰/۸۱۸	۱۳/۱۴۵۹۵	-۱۶/۳۴۵۴۸	سلیم قلعه	

بررسی میزان درآمد باغی بهره‌برداران مورد مطالعه نیز نشان دهنده پایین بودن سهم این نوع درآمدها در اقتصاد خانوار است. بر اساس برداشت‌های صورت گرفته حدود ۹۲ درصد خانوارها درآمد سالانه‌شان از باغداری کمتر از ۵۰ میلیون ریال، ۷/۳ درصد ۵۰ تا ۱۰۰ میلیون ریال و تنها ۰/۷ درصد ۱۰۰ میلیون ریال به بالا بوده است. همچنین لازم به ذکر است مقایسه میانگین‌های روستاهای مورد مطالعه بر اساس تحلیل واریانس (جدول شماره ۴)، نشان دهنده عدم تفاوت معنی‌دار روستاها در این زمینه و در نتیجه شرایط تقریباً نزدیک درآمدی بهره‌برداران باغی دهستان است.

جدول شماره (۴): تحلیل واریانس درآمد باغی روستاهای دهستان کیار شرقی

معنا داری	میانگین مربعات	درجه آزادی	مجموع مربعات	
۰/۰۶۲	۱۴۹۹/۷۳۵	۴	۵۹۹۸/۹۳۹	بین گروه ها
	۳۳۲/۶۹۸	۲۷۰	۸۹۸۲۸/۵۲	درون گروه ها
		۲۷۴	۹۵۸۲۷/۴۶	مجموع

بررسی همبستگی متغیر درآمد زراعی و سرانه اراضی زراعی بهره‌برداران نشان دهنده معنی‌دار بودن میزان همبستگی در سطح ۹۹ درصد و از نوع رابطه مستقیم است و این بدان مفهوم است که افزایش سرانه اراضی در روستاهای دهستان منجر به افزایش درآمد بهره‌برداران می‌شود. بررسی همبستگی متغیر درآمد باغی و سرانه اراضی باغی بهره‌برداران نیز نشان دهنده معنی‌دار بودن میزان همبستگی در سطح ۹۹ درصد و از نوع رابطه مستقیم است (جدول شماره ۵).

جدول شماره (۵): همبستگی میزان سرانه اراضی زراعی و درآمد زراعی و باغی

درآمد زراعی	سرانه زراعی		
۰/۸۵**	۱	همبستگی پیرسون	سرانه زراعی
۰/۰۰۶	-	معناداری	
۲۷۵	۲۷۵	تعداد	
۱	۰/۸۵**	همبستگی پیرسون	درآمد زراعی
-	۰/۰۰۶	معناداری	
۲۷۵	۲۷۵	تعداد	
درآمد زراعی	سرانه باغی		
۰/۹۰۱**	۱	همبستگی پیرسون	درآمد باغی
۰/۰۰۴	-	معناداری	
۲۷۵	۲۷۵	تعداد	
۱	۰/۹۰۱**	همبستگی پیرسون	سرانه اراضی باغی
-	۰/۰۰۴	معناداری	
۲۷۵	۲۷۵	تعداد	

**همبستگی در سطح ۰/۰۱ معنادار است.

بررسی همبستگی پراکندگی اراضی زراعی و درآمد زراعی نشان دهنده معنی دار بودن رابطه این دو متغیر در سطح ۹۹ درصد است. لازم به ذکر است با توجه به معکوس بودن این همبستگی، با افزایش پراکندگی اراضی، سهم درآمدهای بهره‌برداران کاهش یافته است. بررسی همبستگی پراکندگی اراضی باغی و درآمد باغی نیز نشان دهنده معنی دار بودن رابطه این دو متغیر در سطح ۹۵ درصد است. لازم به ذکر است با توجه به معکوس بودن این همبستگی، با افزایش پراکندگی اراضی، سهم درآمدهای بهره‌برداران کاهش یافته است (جدول شماره ۶).

جدول شماره (۶): همبستگی پراکندگی اراضی زراعی و درآمد زراعی و باغی

درآمد زراعی		پراکندگی اراضی زراعی	
همبستگی پیرسون	۱	همبستگی پیرسون	۱
معناداری	-	معناداری	-
تعداد	۲۷۵	تعداد	۲۷۵
پراکندگی اراضی زراعی	-۰/۵۶۰**	پراکندگی اراضی زراعی	-۰/۵۶۰**
درآمد زراعی	۰	درآمد زراعی	۰
معناداری	-	معناداری	-
تعداد	۲۷۵	تعداد	۲۷۵
درآمد باغی		پراکندگی اراضی باغی	
همبستگی پیرسون	۱	همبستگی پیرسون	۱
معناداری	-	معناداری	-
تعداد	۲۷۵	تعداد	۲۷۵
پراکندگی اراضی باغی	-۰/۴۷۰*	پراکندگی اراضی باغی	-۰/۴۷۰*
درآمد باغی	۰/۰۳	درآمد باغی	۰/۰۳
معناداری	-	معناداری	-
تعداد	۲۷۵	تعداد	۲۷۵

*همبستگی در سطح ۰/۰۵ معنادار است.

**همبستگی در سطح ۰/۰۱ معنادار است.

با توجه به همبستگی مستقیم افزایش سرانه اراضی و درآمدهای کشاورزی، میزان رضایت‌مندی از درآمدها نیز افزایش یافته است یا به عبارت دیگر افزایش سرانه اراضی منجر به افزایش رضایت‌مندی خانوارها از وضعیت درآمدی خود شده است. در این زمینه با استفاده از ضریب همبستگی اسپیرمن متغیر سرانه اراضی زراعی و باغی و میزان رضایت‌مندی از درآمدهای زراعی و باغی مورد آزمون قرار گرفته است که نتایج آن در جداول شماره (۷) نشان داده شده است.

جدول شماره (۷): همبستگی میزان رضایت از درآمد زراعت و سرانه اراضی زراعی و باغی

سرانه اراضی زراعی	رضایت از درآمد زراعت		
۰/۷۸۹**	۱	ضریب همبستگی اسپیرمن	رضایت از درآمد زراعت
۰	-	معناداری	
۲۷۵	۲۷۵	تعداد	
۱	۰/۷۸۹**	ضریب همبستگی اسپیرمن	سرانه اراضی زراعی
-	۰	معناداری	
۲۷۵	۲۷۵	تعداد	
رضایت از درآمد باغداری	سرانه اراضی باغی		
۰/۵۸۲*	۱	ضریب همبستگی اسپیرمن	سرانه اراضی باغی
۰/۰۴۵	-	معناداری	
۲۷۵	۲۷۵	تعداد	
۱	۰/۵۸۲*	ضریب همبستگی اسپیرمن	رضایت از درآمد باغداری
-	۰/۰۴۵	معناداری	
۲۷۵	۲۷۵	تعداد	

* همبستگی در سطح ۰/۰۵ معنادار است.

** همبستگی در سطح ۰/۰۱ معنادار است.

در این زمینه سوالاتی از جمله خوش بینی بهره برداران به آینده کشاورزی روستا، میزان تمایل جوانان به فعالیت در بخش کشاورزی، میزان تمایل جوانان به ماندن در روستا مطرح شده است بر اساس اطلاعات به دست آمده، از مجموع بهره‌برداران بیش از ۵۰ درصد خوشبینی در سطح کم و خیلی کم داشته‌اند و کمتر از ۲۰ درصد خوش بینی زیاد و یا خیلی زیاد نسبت به آینده کشاورزی روستا دارند. همچنین بیش از ۸۰ درصد پاسخگویان اذعان نموده‌اند جوانان روستا تمایلی به فعالیت در بخش کشاورزی ندارند و در واقع عدم جذابیت بخش کشاورزی و مقرون به صرفه نبودن آن را مهم‌ترین دلایل این عدم تمایل عنوان نموده‌اند.

بررسی‌ها نشان می‌دهد بیش از ۵۰ درصد بهره برداران اذعان نمودند جوانان تمایل چندانی برای اقامت در روستا ندارند و همان گونه که اشاره شد با توجه عدم تمایل جوانان به فعالیت در بخش کشاورزی، برای به دست آوردن شرایط اشتغال و درآمد بهتر انگیزه بالایی برای مهاجرت از روستا دارند. بررسی‌ها نشان می‌دهد، کشاورزی دهستان مورد مطالعه با چالش‌های مختلفی روبرو است و این نکته ای است که اکثر قریب به اتفاق پاسخ‌گویان نیز بر آن تأکید داشته‌اند. با توجه به جدول شماره (۸) با محاسبه میانگین‌های مرتبط با مشکلات و تنگناهای کشاورزی بر اساس نظر پاسخ‌گویان، خرد و پراکنده بودن اراضی کشاورزی، از بین رفتن منابع آب، بالا بودن هزینه‌های تولید، عدم تمایل جوانان به فعالیت

در این بخش، از بین رفتن کیفیت خاک به خاطر استفاده بیش از حد از کودهای شیمیایی و عدم تضمین خرید محصولات کشاورزی توسط دولت به ترتیب، مهم‌ترین چالش‌های کشاورزی محدوده مورد مطالعه به شمار می‌آیند.

جدول شماره (۸) : اولویت‌بندی تنگناهای کشاورزی دهستان کیار شرقی بر اساس نظر پاسخ‌گویان

میانگین	گویه‌ها
۳/۴	خرد بودن اراضی کشاورزی
۳/۲	پراکنده بودن اراضی کشاورزی
۳/۱	از بین رفتن منابع آب
۲/۶	بالا بودن هزینه‌های تولید
۲/۵	عدم تمایل جوانان به فعالیت در بخش کشاورزی
۲/۲	از بین رفتن کیفیت خاک
۲/۱	عدم تضمین خرید محصولات کشاورزی توسط دولت

با توجه به اینکه مهم‌ترین تنگنای مورد نظر بهره‌برداران، خرد و پراکندگی اراضی است، دیدگاه آنان در مورد یکپارچه سازی اراضی مورد توجه قرار گرفت. نتایج نشان می‌دهد هر چند بهره‌برداران مشکلات متعددی را در این زمینه مورد توجه قرار می‌دهند، اما بخش قابل توجهی از آنها همچنان با نگاه محافظه-کارانه به یکپارچگی اراضی می‌نگرند و انجام این امر را کاری دشوار و چالش بر انگیز می‌دانند، به طوری که ۳۶ درصد از کل بهره‌برداران تمایل کم و خیلی کمی نسبت به یکپارچه سازی اراضی دارند و تنها ۳۳/۶ درصد تمایل زیاد و خیلی زیادی نسبت به یکپارچه سازی اراضی دارند.

تعیین همبستگی سن بهره‌برداران و میزان تمایل آنان به یکپارچه‌سازی اراضی می‌تواند نکات قابل توجهی را روشن سازد. بر این اساس با توجه به دو نوع متغیر سن (نسبی) و میزان تمایل به یکپارچه-سازی اراضی (ترتیبی) از ضریب همبستگی اسپیرمن استفاده شد. نتایج نشان دهنده معنی‌دار بودن ارتباط این دو متغیر در سطح ۹۵ درصد است و با توجه به معکوس بودن جهت همبستگی، هر چقدر سن بهره‌برداران افزایش یافته است، تمایل آنان برای یکپارچگی اراضی کاهش یافته است. همبستگی بین میزان با سوادی بهره‌برداران و میزان تمایل آنها به یکپارچه‌سازی اراضی نیز معنا دار است و با توجه به جهت مستقیم آن، هر چقدر سطح سواد پاسخ‌گویان بالاتر می‌رود، میزان تمایل آنان به یکپارچه سازی اراضی بیشتر می‌شود (جدول شماره ۹).

جدول شماره (۹): همبستگی سن و سواد بهره‌برداران و تمایل به یکپارچگی اراضی

سن بهره‌برداران	میزان تمایل به یکپارچه سازی اراضی		
*-۰/۴۶۰	۱	ضریب همبستگی اسپیرمن	میزان تمایل به یکپارچه سازی اراضی
۰/۰۴	-	معناداری	
۲۷۵	۲۷۵	تعداد	
۱	*-۰/۴۶۰	ضریب همبستگی اسپیرمن	سن بهره‌برداران
-	۰/۰۴	معناداری	
۲۷۵	۲۷۵	تعداد	
سطح سواد بهره‌برداران	میزان تمایل به یکپارچه سازی اراضی		
*۰/۵۱	۱	ضریب همبستگی اسپیرمن	میزان تمایل به یکپارچه سازی اراضی
۰/۰۴	-	معناداری	
۲۷۵	۲۷۵	تعداد	
۱	*۰/۵۱	ضریب همبستگی اسپیرمن	سطح سواد بهره‌برداران
-	۰/۰۴	معناداری	
۲۷۵	۲۷۵	تعداد	

(۵) نتیجه‌گیری

بررسی وضعیت کشاورزی روستاهای دهستان کیار شرقی نشان دهنده خرد و پراکنده شدن اراضی زراعی و باغی به دنبال اصلاحات ارضی و قانون ارث است و با گذشت زمان سهم بخش کشاورزی کم رنگ شده و علی‌رغم بیکاری بالای دهستان، نتواند نقش مهمی در جذب شاغلان و تولید و درآمد روستایی داشته باشد.

طبق نتایج به دست آمده، بین سرانه اراضی و درآمدهای کشاورزی همبستگی مستقیم و بالایی وجود دارد. افزایش درآمدهای کشاورزی به دنبال افزایش سرانه زمین و یکپارچه بودن اراضی نقش مهمی در افزایش رضایت‌مندی بهره‌برداران از درآمدها داشته است. بررسی روند گذشته و تداوم آن در آینده حتی شرایط بهره‌برداران کشاورزی با سرانه‌های اراضی بالاتر را با شرایط دشواری روبرو خواهد کرد و همین امر در نگرش آنها نسبت به آینده کشاورزی روستا و تمایل جوانان به فعالیت در بخش کشاورزی روستاها تبلور یافته است.

متوسط سن بالای بهره‌برداران و بی‌سوادی و کم‌سوادی آنها نشان دهنده عدم تمایل جوانان برای فعالیت در بخش کشاورزی روستاهای دهستان است. همچنین نرخ رشد منفی جمعیت دوره ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۰ روستاهای مورد مطالعه علی‌رغم نرخ رشد طبیعی نسبتاً بال، نشان دهنده افزایش مهاجرت به

ویژه مهاجرت جوانان روستاها برای اشتغال و کسب درآمد است که تداوم آن زنگ خطر جدی برای نواحی روستایی مورد مطالعه است.

همچنین نتایج نشان داد بین سن و میزان با سواد بهره‌برداران با میزان تمایل آنان برای یکپارچه‌سازی اراضی ارتباط وجود داشته است. با افزایش سن بهره‌برداران میزان تمایل آنان برای یکپارچه‌سازی اراضی کاهش یافته و در واقع همبستگی معنادار و معکوسی در این زمینه حاکم است. همچنین با افزایش میزان باسواد که عمدتاً در بین بهره‌برداران جوان تر وجود دارد، تمایل برای یکپارچه‌سازی اراضی بیشتر می‌شود که این امر نشان دهنده پایین بودن میزان ریسک‌پذیری بهره‌برداران مسن و کم‌سواد یا بی‌سواد کشاورزی در دهستان مورد مطالعه است. با توجه به اینکه ۴۶ درصد از بهره‌برداران در سنین بالای ۵۰ سال بوده‌اند، از این رو، هر گونه برنامه‌ریزی در ارتباط با یکپارچه‌سازی اراضی با معضلات خاص و مقاومت بسیاری از بهره‌برداران روبرو خواهد شد.

بررسی نتایج تحقیقات مرتبط با موضوع مورد بحث نیز نشان دهنده نامناسب بهره‌برداری‌های خرده مالکی در نقاط مختلف کشور است و با توجه به تبعات این امر، دستگاه‌های متولی اقدام به مصوب نمودن قوانین خاص برای جلوگیری از تقطیع اراضی و تغییر کاربری اراضی نموده‌اند که به عنوان نمونه می‌توان به ماده ۳ مصوبه ۱۳۸۴/۳/۱۱ مجمع تشخیص مصلحت نظام در خصوص سیاست‌های کلی نظام در بخش کشاورزی، قانون جلوگیری از خرد شدن اراضی کشاورزی ۱۳۸۵ و آیین نامه اجرایی آن در سال ۱۳۸۸ اشاره کرد (زرنگار و دهقانی، ۱۳۹۲: ۳۲). اما نکته قابل تامل در این زمینه تداوم خرد شدن اراضی به ویژه به دنبال قانون ارث و بدتر شدن شرایط بهره‌برداران خرده‌پا است. با توجه به این مبحث، برنامه‌ریزی برای یکپارچه‌سازی اراضی از اهمیت بسیار بالایی در نظام مدیریت کشاورزی کشور بر عهده دارد. یکپارچه‌سازی اراضی فرآیندی چندبعدی و پیچیده است که شرط لازم برای موفقیت آن با بررسی و شناخت همه جانبه ویژگی‌های جامعه روستایی، انتخاب روش‌های کارآمد، ترویج و آموزش و تأمین امکانات و تسهیلات لازم در ارتباط است (تقوایی، ۱۳۸۶: ۳۰-۲۸).

۶ منابع

- اسعدی خوب، حسن و محمد صادق ابراهیمی، (۱۳۹۳)، توسعه کشاورزی و نقش آن در توسعه ملی، همایش ملی چشم انداز توسعه پایدار روستایی در برنامه ششم توسعه کشور. دانشگاه تهران.
- آسایش، حسین (۱۳۹۰)، کارگاه برنامه ریزی روستایی، انتشارات پیام نور.
- بوذرجمهری، خدیجه و الهه انزایی، (۱۳۹۳)، ارزیابی عملکرد اجتماعی، فرهنگی طرح تجهیز و نوسازی و یکپارچه سازی اراضی شالیزاری مورد شناسی: دهستان قره طغان شهرستان نکا، فصلنامه علمی - پژوهشی جغرافیا و آمایش شهری - منطقه ای، شماره ۱۲، پاییز ۱۳۹۳، صص ۱۶۸-۱۵۱.

- پورسینا، مسعود، (۱۳۸۹)، عوامل مؤثر بر میزان انگیزه جوانان روستایی برای اشتغال به حرفه کشاورزی، فصلنامه روستا و توسعه، سال ۱۳، شماره ۳.
- پوررمضان، عیسی و زهرا اکبری، (۱۳۹۳)، اثرات ایجاد صنایع تبدیلی و تکمیلی بخش کشاورزی بر اقتصاد روستایی، مورد: بخش مرکزی شهرستان رشت، فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، پیاپی ۱۰، صص ۱۶۴-۱۴۵.
- پورمرعشی، محمد، (۱۳۷۵)، یکپارچه‌سازی زمین‌های کشاورزی در ایران و کشورهای دیگر، مجله برنامه و بودجه، شماره ۱.
- تقوایی، مسعود، (۱۳۷۶)، معرفی و مقایسه زمانی- مکانی عوامل مؤثر در خرد شدن پراکندگی اراضی زراعی و مسأله یکپارچه سازی، مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی (دانشگاه اصفهان)، بهار ۱۳۷۶.
- حقیقت، صالح، هوشنگ ایروانی، خلیل کلانتری، ابراهیم مهدوی و علیرضا قدیمی، (۱۳۹۴)، تحلیل عوامل پیشبرنده طرح یکپارچه سازی اراضی از دیدگاه کشاورزان استان فارس، تحقیقات اقتصاد و توسعه کشاورزی ایران، دوره ۶۴، شماره ۱، صص ۳۴-۲۱.
- رضوانی، محمدرضا، (۱۳۸۳)، مقدمه ای بر برنامه ریزی توسعه روستایی در ایران. انتشارات قومس.
- رکن الدین افتخاری، عبدالرضا، (۱۳۸۲)، توسعه کشاورزی، انتشارات سمت، تهران.
- زرنگار، حمیدرضا و ستار دهقانی، (۱۳۹۲)، تحلیلی بر نظام خرد و دهقانی کشاورزی و ضرورت ساماندهی آن، فصلنامه آموزشی، پژوهشی تعاون و روستا، سال پنجم، شماره ۱۴.
- سازمان جهاد کشاورزی استان چهارمحال و بختیاری، (۱۳۹۳)، دفتر آمار و اطلاعات.
- شهابی نژاد، مهدیه، علی یوسفی و امیر مظفر امینی، (۱۳۹۴)، بررسی عوامل مؤثر بر تمایل کشاورزان به مشارکت در طرح های یکپارچه سازی اراضی در بخش میمه استان اصفهان، نشریه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی، شماره ۳۷، صص ۲۴-۷.
- عباسی، عنایت، احمد باسامی و همایون فرهادیان، (۱۳۹۳)، تحلیل اثرات طرح یکپارچه سازی اراضی کشاورزی پایین دست سد گلبلاغ، شهرستان بیجار، فصلنامه روستا و توسعه، شماره ۲، صص ۱۶۴-۱۴۳.
- علی بیگی، امیرحسین و رضوان قمبرعلی، (۱۳۹۳)، بررسی نگرش کشاورزان نسبت به آثار یکپارچه سازی اراضی در استان کرمانشاه: کاربرد روش Q، مجله علوم ترویج و آموزش کشاورزی ایران، جلد ۱۰، شماره ۱، صص ۷۵-۸۸.
- عبدالهی، محمد، (۱۳۷۷)، نظام‌های بهره‌برداری، مطالعه تطبیقی نظام‌های بهره‌برداری کشاورزی و ارزشیابی عملکرد آنها، تهران، وزارت کشاورزی.
- عینالی، جمشید، (۱۳۹۳)، نقش یکپارچه‌سازی اراضی در بهبود زمین‌های کارآفرینی کشاورزی در شهرستان خدابنده (مورد: روستاهای حوزه خدمات کشاورزی نورآباد)، فصلنامه برنامه‌ریزی منطقه‌ای، شماره ۱۳، صص ۷۴-۶۱.

- عینالی، جمشید، حسین فراهانی و سمیرا سهرابی وفا، (۱۳۹۲)، ارزیابی نقش یکپارچه سازی اراضی کشاورزی در بهبود تولید در بهره برداری های آبی: دهستان خرارود در شهرستان خدابنده، فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، پیاپی ۳، صص ۶۹-۵۱.
- قنبری، یوسف و حمید برقی، (۱۳۸۹)، نقش شرکت های تعاونی مشاع در توسعه مناطق روستایی تحت پوشش: مطالعه موردی استان اصفهان، فصلنامه روستا و توسعه، سال ۱۳، شماره ۲، صص ۱۰۱-۸۱.
- محمدزاده لاریجانی، فاطمه و علی غلامی، (۱۳۹۳)، نقش توسعه پایدار روستایی و کشاورزی در دستیابی امنیت غذایی، همایش ملی چشم انداز توسعه پایدار روستایی در برنامه ششم توسعه کشور. دانشگاه تهران.
- مرکز آمار ایران، نتایج سرشماری کشاورزی سال (۱۳۸۲).
- مرکز آمار ایران، نتایج سرشماری کشاورزی سال (۱۳۹۲).
- مرکز آمار ایران، نتایج سرشماری نفوس و مسکن (۱۳۸۵).
- مرکز آمار ایران، نتایج سرشماری نفوس و مسکن (۱۳۹۰).
- مرکز آمار ایران، سالنامه آماری کشور، (۱۳۹۲).
- مطیعی لنگرودی، سید حسن، (۱۳۷۳)، عملکرد تعاونی های تولید مشاع - نمونه دشت مشهد، مجموعه مقالات هشتمین کنگره جغرافی دانان ایران، صص ۵۳۸-۵۳۳، اصفهان، دانشگاه اصفهان.
- میرزایی، حسین، مهدی طالب، و محمد کاکه پور، (۱۳۹۴)، ریشه یابی دلایل موافقت و مخالفت کشاورزان با مشارکت در طرح های یکپارچه سازی اراضی (مورد مطالعه: روستاهای منتخب شهرستان بوکان)، پژوهش- های جغرافیای انسانی، دوره ۴۷، شماره ۲، تابستان ۱۳۹۴، صص ۳۴۹-۳۲۷.
- نوری، هدایت الله، (۱۳۸۳)، بررسی رابطه توسعه روستایی و توسعه کشاورزی و چگونگی آن در استان اصفهان، دانشگاه اصفهان.
- F.A.O. (2003) , **The design of land consolidation pilot projects in Central and Eastern Europe** . F.A.O Land Tenure Studies .Rome
- Haghghat, M. (2012). **Analyzing the status of land and crop farming consolidation in the Fars province**, M.Sc. Thesis, Faculty of Economics and Agricultural Development College of Agriculture and Natural Resources, Tehran University.(In Farsi).
- Miranda ,D ; Crecente , R ; and Alvarez , M.F.(2006), **Land consolidation in inland rural Galicia . N.W. Spain , Since 1950 : an example of the formulation and use of questions , criteria and indicators for evaluation of rural development policies** . Land use policy , 23 (4) : 511-520.
- Sklenicka , P . (2006) , **Applying evaluation criteria for the land consolidation effect to three contrasting study areas in the Czech Republic** . Land use Policy , 23 (4) : 502-510.
- Xiaokun , G . Bing , D . and Baming , C. (2008) , **Landscape Effects of Land Consolidation Projects in Central China – A Case Study of Tianmen City , Hubei Province , China** . Geogra. 2008 18(1)041-046.